

**Jeppes Bæk Meier og
Rasmus Thestrup Østergaard**

TYSKERNE OG NAZISMEN

COLUMBUS

Kapitel 3

Det nazistiske folkefællesskab

Marburg er i 1933 en provinsby med 30.000 indbyggere i den tyske delstat Hessen. Lørdag eftermiddag den 26. august bevæger et optog sig gennem byens forstæder på vej ind mod centrum. På Weidenhäuser-broen over Lahn-floden tager en ukendt fotograf et uskarpt øjebliksbillede af optoget. Forrest ser man flere uniformerede mænd med musikinstrumenter, og bagerst kan man ane yderligere tre mænd i uniformer. De tilhører "SA-Standarte Jäger 11", en lokal afdeling af nazisternes stormtropper. I midten går en ung mand i jakkesæt. Han holder en lang stang, hvorpå der er fastgjort et skilt med påskriften: "Ich habe ein Christenmädchen geschändet!" ("Jeg har skændet en kristen pige!"). På fortovet betragter lokale beboere, heriblandt flere børn og unge, begivenhedernes gang. En enkelt kvinde strækker sin højre arm frem og hilser på optoget ved at heile. I forgrunden ser man noget af en højre arm, der på samme måde er strakt frem i "Hitler-hilsenen".

Den unge mand med skiltet er den jødiske medicinstuderende Jakob Spier, der er kærester med en ung kvinde fra en kristen familie. I marts måned er hans far, købmanden Julius Spier, og hans yngre bror Max blevet overfaldet og mishandlet af nazister. Max mister sit venstre øje og bliver næsten blind på det højre. I 1936 emigrerer Jakob og Max til USA. Senere følger resten af familien efter. Jakob bliver læge

i North Dakota og dør som 69-årig i 1977.

Fotografiet af Jakob Spier indgår i dag i dokumentationscentret Topographie des Terrors' permanente udstilling om det nazistiske Tyskland. Det er et af de mest besøgte mindesteder for nazismens forbrydelser med 17 millioner besøgende siden 1987. På centrets område i Berlin befandt hovedkvarteret for nazisternes

terror sig og husede både det hemmelige politi og efterretningstjenesten.

Nazisternes jødeforfølgelse tog fart med magtovertagelsen i 1933. Ikke kun i Marburg, men også i mange andre tyske byer blev jødiske mænd og kvinder ført gennem gaderne til spot og skamme. Ifølge nazisterne var jøderne, men også sintier og romaer, "uværdige" bor-

gere, fordi de ikke havde tysk blod i årerne. Handicappede og psykisk syge hørte ligeledes til gruppen af "uønskede elementer" i det nazistiske Tyskland, ligesom nazisternes politiske modstandere blev beskrevet som "folkeforrædere", der skulle udstødes af det tyske folkefællesskab. Folkefællesskab var et centralt begreb i den nazistiske ideologi. Nazisterne ønskede at mobilisere hele den tyske befolkning som aktive deltagere i deres forestilling om folkefællesskabet. Denne forestilling indebar, at alle "værdige" borgere skulle integreres i et altomfattende fællesskab, mens alle "uværdige" borgere skulle ekskluderes fra fællesskabet.

Fotografiet af Jakob Spier, der blev ført gennem Marburgs gader i august 1933, viser, at det nazistiske folkefællesskab blev skabt med statslig vold og terror, men også ved, at et stort flertal i befolkningen aktivt støttede det nazistiske regime. I dette kapitel ser vi nærmere på begge sider af det nazistiske folkefællesskab. Før vi kommer så vidt, skal vi se på, hvordan den nazistiske stat var opbygget. Heri lå nemlig betingelserne for at kunne skabe et nazistisk folkefællesskab.

3.1 Den nazistiske stat

Da Adolf Hitler blev udnævnt til rigskansler den 30. januar 1933, var Tyskland stadig en demokratisk republik. I de følgende måneder lykkedes det Hitler og nazisterne at uskadeliggøre deres politiske hovedmodstandere, kommunisterne og socialdemokraterne, hvorefter de resterende partier i Tyskland opløste sig selv. Det store borgerlige parti Zentrum opløste som det sidste af partierne sig selv den 5. juli. Dagen efter erklærede Hitler, at "den nationalsocialistiske revolution" var afsluttet. Den 14. juli 1933 fulgte et forbud mod nydannelse af partier. NSDAP, Det Nationalsocialistiske

Tyske Arbejderparti, var nu det eneste lovlige parti i Tyskland. Dermed var etpartistaten oprettet.

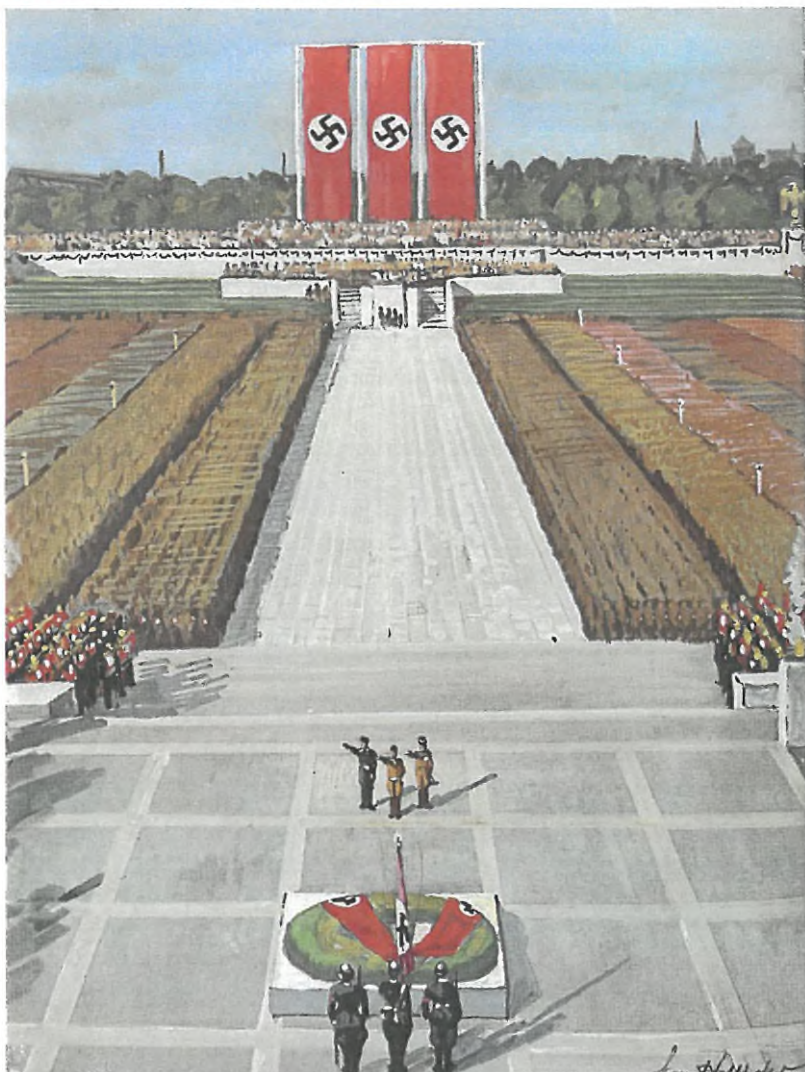
Organiseringen af staten

Efter magtovertagelsen kaldte nazisterne Tyskland "Det Tredje Rige" som efterfølger af to andre tyske statsdannelser, Det Tysk-Romerske Rige (800-1806) og Det Tyske Kejserrige (1871-1919). Betegnelsen var en tydelig markering af opgøret med den demokratiske styreform i Weimarrepublikken, der var blevet skabt efter afslutningen af Første Verdenskrig.

Et andet tegn på, at Tyskland ikke længere var et demokrati, var sammensmeltningen af parti og stat, hvor det nazistiske parti overtog kontrollen med lovgivning, politi og domstole. Den manglende adskillelse af parti og stat kom til udtryk i gennemførelsen af førerprincippet. Det var et hierarkisk system af ledere, som nazistpartiet både anvendte inden for dets egne rækker og i organiseringen af den nazistiske stat. Øverst i hierarkiet befandt Adolf Hitler sig som rigskansler og leder af den tyske regering. Da den aldrende præsident Paul von Hindenburg døde den 2. august 1934, blev kanslerembedet og præsidentembedet samlet i én person, og Adolf Hitler fik titlen "Fører og rigskansler". Ved en folkeafstemning den 19. august stemte et overvældende flertal på 90 procent af den tyske befolkning for sammenlægningen. Hitlers centrale magtposition blev desuden understreget af, at han var partileder af NSDAP. I februar 1938 overtog han desuden posten som øverstbefalende for den tyske hær.

Under Hitler havde en række rigsledere ansvaret for hver deres hovedområde. Flere af rigslederne var samtidig ledere af de såkaldte Gaue, der var en betegnelse for de administrative enheder, som Tyskland blev inddelt i efter den nazistiske magtovertagelse. Hver Gau var inddelt i kredse, hvor kredslederne

Billede 3.1: Maleri af Ernst Vollbehrr, 1934

- Den tyske maler Ernst Vollbehrr (1876-1960) meldte sig i 1933 ind i NSDAP. Han blev især kendt for sine malerier fra de nazistiske partidage i Nürnberg, som han udførte som bestillingsarbejder for nazistpartiet. Malerierne blev blandt andet anvendt som illustrationer i bogudgivelser. Dette maleri fra partidagene i september 1934 viser den 84.000 kvadratmeter store Luitpoldarena, hvor op mod 150.000 medlemmer af SA og SS står opmarcheret. De tre personer i forgrunden heiler til ære for de dræbte nazister fra det fejlslagne kupforsøg i München i 1923. Forrest står Hitler, i den sorte uniform ses SS-Reichsführer Heinrich Himmler, mens den sidste person er SA's øverste stabschef Viktor Lutze.

havde ansvar for lokalafdelingerne, der blev kaldt "Ortsgruppen". Den lokale gruppeleder førte opsyn med 1.500-3.000 husstande, mens det næste trin i hierarkiet, lederen af en "Zelle", førte opsyn med 4-8 husblokke. Hver husblok omfattede 40-60 husstande. Nederst i hierarkiet befandt bloklederne sig. De havde imidlertid en vigtig funktion i den nazistiske organisationsstruktur, for deres opgave var at føre opsyn med hver enkelt husstand og blandt andet rapportere, om der blev flaget på nazistiske mærkedage.

Det formelle grundlag for det nazistiske styre var bemyndigelsesloven af 24. marts, der gav regeringen ret til at udstede love uden om Rigsdagen. Dermed mistede den tyske rigsdag sin betydning som lovgivende magt. Mellem 1933 og 1939 trådte den derfor kun sammen 12 gange.

Den totalitære stat

Endnu et tegn på, at det nazistiske styre var udemokratisk, var brugen af vold. Volden blev især udført af SA, en forkortelse for Sturmabte-

ilung. SA var en paramilitær organisation, som spillede en afgørende rolle i forbindelse med den nazistiske magtovertagelse. I 1934 havde SA omkring 4 millioner medlemmer og udgjorde en regulær hær. I slutningen af juni samme år blev organisationen dog stærkt svækket, da lederen Ernst Röhm og en række andre fremtrædende SA-folk samt flere konservative politikere efter ordre fra Hitler blev likvideret efter falske beskyldninger om et forestående kup, det såkaldte "Röhm-Putsch". Baggrunden for aktionen var imidlertid reel nok, nemlig at Röhm ville fortsætte "den nationalsocialistiske revolution" og med den gigantiske SA-hær i ryggen udgjorde en alvorlig trussel mod Hitlers magtposition. Med "De lange knives nat" fik Hitler vist, hvad der skete, hvis man truede ham.

En anden vigtig organisation var SS, der er tysk for Schutzstaffel. Organisationen blev oprettet i 1925 som Hitlers livvagt, men fik under Heinrich Himmlers ledelse fra begyndelsen af 1930'erne status som partipoliti. I 1931 blev der oprettet en efterretningstjeneste underlagt SS, der blev kaldt Sicherheitsdienst, (SD). I løbet af 1930'erne etablerede SD et vidtfavnende net af omkring 30.000 informanter.

Bekæmpelsen af det, der blev betegnet som "statsfjendtlig virksomhed", tilfaldt det hemmelige statspoliti Gestapo, en forkortelse for Geheime Staatspolizei. Gestapo blev oprettet af Hermann Göring i slutningen af april 1933 i delstaten Preussen, hvor Göring tidligere i samme måned var blevet udnævnt til ministerpræsident. Göring var en af de mest magtfulde personer i det nazistiske Tyskland og fik senere flere vigtige poster, heriblandt øverstkommanderende for luftvåbnet, ligesom han i 1939 formelt blev udpeget til Hitlers efterfølger og dermed var nummer to i det nazistiske hierarki. Det lykkedes ham dog ikke at bevare kontrollen med Gestapo, der i 1934 overgik til Himmler. I juni 1936 blev Himmler

udnævnt til «Reichsführer SS und Chef der deutschen Polizei», hvilket markerede sammenlægningen af SS og det tyske politi og dermed understregede Himmlers afgørende rolle i opbygningen af det nazistiske magtapparat.

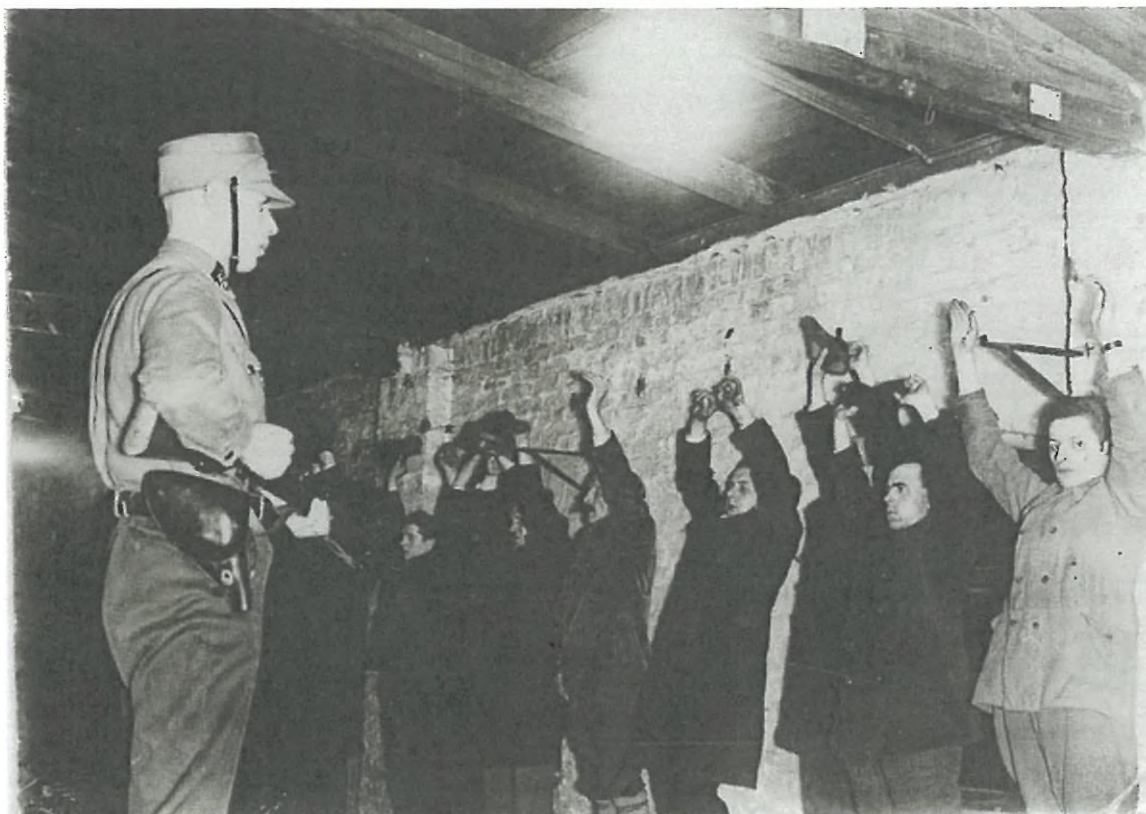
Eksistensen af det omfattende undertrykkelsesapparat har fået den tyske historiker Hans Mommsen til at betegne Hitlers Tyskland som en diktaturstat med en totalitær styreform, der var kendetegnet ved en udstrakt brug af overvågning og vold.

Tilslutningsdiktaturet

Ifølge andre historikere adskilte det nazistiske Tyskland sig imidlertid på flere punkter fra andre totalitære stater. Den tyske historiker Frank Bajohr mener, at nazidiktaturet var kendetegnet ved, at det byggede på befolkningens aktive deltagelse. Ifølge Bajohr havde det nazistiske styre i vid udstrækning befolkningens opbakning og støttede sig ikke alene til brugen af vold og terror. Styret var ikke afhængigt af et omfattende undertrykkelsesapparat for at kontrollere befolkningen, fordi denne i vid udstrækning støttede det nazistiske styre. Det kom blandt andet til udtryk i de rigsdagsvalg, der fortsat blev afholdt efter den nazistiske magtovertagelse, og i flere folkeafstemninger, som det nazistiske styre gennemførte for at få bekræftet beslutninger for på den måde at skabe tillid mellem styret og befolkningen. De tyske vælgere kunne ved rigsdagsvalgene ganske vist kun stemme på nazistiske kandidater og enkelte "uafhængige", men selv om der således ikke var tale om demokratiske valg, viser valgresultaterne en stærk opbakning til det nazistiske styre. Det understreges af, at valgforskning har påvist, at det i forbindelse med valgene ikke foregik en systematisk valgsvindel, sådan som man kender det fra andre totalitære stater som eksempelvis Sovjetunionen.

Frank Bajohr anvender derfor begrebet "til-

Billede 3.2: Fotografi af SA-mand, der bevogter fanger, 6. marts 1933

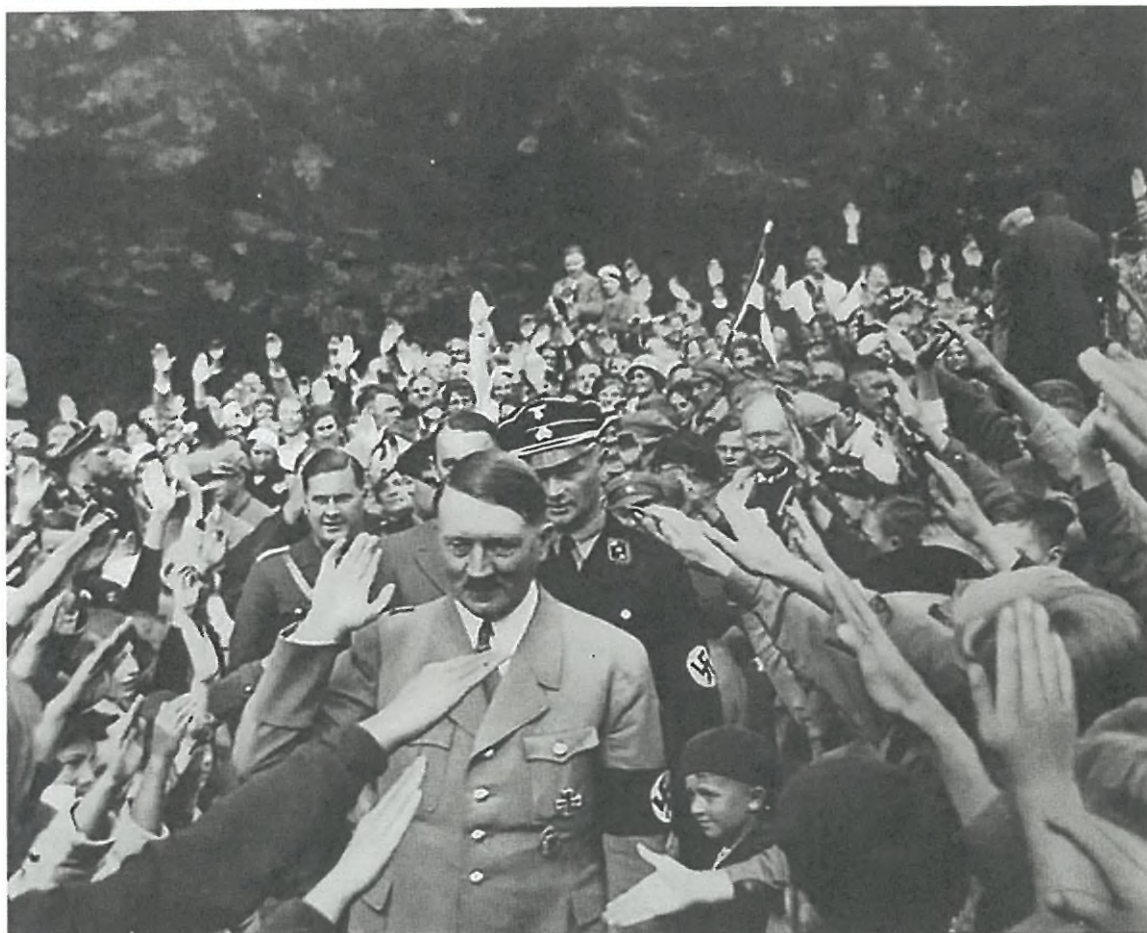
- På adressen Friedrichstrasse 234 i Berlin havde SA en kort periode i foråret 1933 en mindre koncentrationslejr, som blev døbt "Blutburg", på dansk "Blodborg". En af de tilknyttede SA-afdelinger havde nummer 126 og blev kaldt "Harry Anderssen", opkaldt efter en SA-mand, der var omkommet i slagsmål med kommunister. Allerede i begyndelsen af marts 1933 blev mere end 100 politiske modstandere, jøder og udlændinge holdt fanget her. Dette fotografi er taget af den uafhængige fotograf Georg Pahl (1900-1963), der specialiserede sig i at fotografere vigtige politiske begivenheder. Pahl var den første, der offentliggjorde fotografier af Adolf Hitler i 1923. I 1934 blev han udelukket fra at deltage i nazistiske arrangementer.

slutningsdiktatur" om det nazistiske Tyskland for at understrege, at store dele af den tyske befolkning aktivt støttede det nazistiske styre. En anden tysk historiker, Hans-Ulrich Wehler, betegner styret som et "karismatisk herredømme", som er et begreb introduceret af den tyske sociolog Max Weber. Hermed menes en styreform, hvor en stor del af befolkningen knytter løsningen på en krise til én udvalgt person, en "frelserkikkelse". Da Tyskland fra 1919 til 1933 gennemlevede den ene økonomiske og politiske krise efter den anden, var det karismatiske

herredømme med Hitler i rollen som Tysklands frelser den logiske konsekvens.

Tilslutningsdiktaturet eller det karismatiske herredømme kom især til udtryk i den førerkult, der blev skabt omkring Hitler, og som kulminerede i slutningen af 1930'erne. iscenesættelsen af Hitler som Tysklands frelser skete gennem anvendelsen af moderne propagandamidler, hvilket var et yderligere tegn på, at det nazistiske Tyskland var en ny og anderledes diktaturstat end tidligere diktaturstater. I spidsen for den nazistiske propaganda stod Joseph

Billede 3.3: Fotografi af Adolf Hitler, 1936

- Fotografen Heinrich Hoffmann (1885-1957) var Hitlers officielle fotograf. Hans fotografier af Hitler som politiker og privatperson spillede en central rolle i iscenesættelsen af det nazistiske styre. Dette foto stammer fra *Adolf Hitler. Bilder aus dem Leben des Führers*, en af de mange fotobøger, der udkom i 1930'erne. Det viser Hitler, der bevæger sig gennem en begejstret menneskemængde i Obersalzberg nær byen Berchtesgaden i Bayern, hvor Hitler siden 1928 holdt sommerferie. Mange tyskere valfartede til Obersalzberg i håb om at se Hitler, og det betød, at området måtte afspærres.

Goebbels, der i marts 1933 blev udnævnt til minister for det nyoprettede ministerium for folkeoplysning og propaganda. Goebbels gennemførte en effektiv kontrol med kulturlivet i Tyskland, blandt andet gennem oprettelsen af Reichskulturkammer i september 1933. Goebbels anvendte desuden moderne massemedier som radio og film. Iscenesættelsen af Hitler og det nazistiske styre kulminerede i to propagandafilm af filminstruktøren Leni

Riefenstahl. Den første fra 1935 hed *Triumph des Willens* (Viljens triumf) og handlede om de nazistiske partidage i Nürnberg i 1934. Den todelte *Olympia* fra 1938 handlede om de olympiske lege i Berlin i 1936.

Iscenesættelsen af Hitler og det nazistiske styre var yderst effektiv. Det fik betydning for nazisternes forsøg på at nå et højere mål: skabelsen af et tysk folkefællesskab.

Arbejdsspørgsmål

1. Hvad forstår man ved førerprincippet?
2. På hvilken måde var det nazistiske Tyskland en totalitær stat?
3. Hvad dækker betegnelserne "tilslutningsdiktatur" og "karismatisk herredømme" over?

Opgave

- Lav en analyse af et eller flere af billederne i afsnit 3.1. Hvad viser de om det nazistiske styre? Inddrag tekst 3.1 i analysen.

3.2 Folkefællesskabet under nazisterne

For at forstå indholdet af det nazistiske folkefællesskab må vi først kaste et blik på konsekvenserne af den voldsomme modernisering, som Tyskland i løbet af få årtier havde gennemgået. Den tyske sociolog Ferdinand Tönnies beskrev i 1897 begreberne Gemeinschaft og Gesellschaft, på dansk fællesskab og samfund. For Tönnies var fællesskabet modpolen til det moderne industrielle samfund. I Tyskland blev fællesskabet knyttet til folket. Denne tanke blev forstærket af Første Verdenskrig, hvor det tyske samfund mobiliserede alle kræfter i krigens tjeneste. Dyrkelsen af folket fortsatte i 1920'erne, hvor de fleste tyskere drømte om et stærkt folkeligt fællesskab. Der var dog store forskelle på, hvordan de politiske partier opfattede dette fællesskab. Socialisterne mente, at det ville blive en realitet, når det klasseløse

samfund var indført engang i fremtiden. Liberalisterne håbede, at den nye demokratiske forfatning, der blev indført i Tyskland i 1919, ville skabe en tolerant demokratisk kultur, hvor der herskede en respektfuld dialog mellem borgerne i samfundet samt en helt særlig forbindelse mellem folk og regering. De konservative så tilbage i historien og mente, at forudsætningen for at skabe en følelse af fællesskab i den tyske befolkning var en fælles national identitet baseret på fælles idéer, værdier og myter.

Fælles for alle disse opfattelser var, at de var en reaktion mod de politiske og økonomiske kriser i samtiden. Der var dog ingen af de ovennævnte partier, der placerede folkefællesskabet som det helt centrale element i deres politiske ideologi. Det gjorde nazisterne derimod.

Folkefællesskabet ifølge nazismen

"Volksgemeinschaft" var en samlet betegnelse for nazisternes bestræbelse på at skabe et nationalt fællesskab. Nazisterne ville skabe et samfund uden social og politisk uro i modsætning til tiden efter Første Verdenskrig, der havde været præget af økonomiske kriser og politiske slagsmål. Nazisterne forestillede sig ligesom socialisterne, at det ville være muligt at skabe et klasseløst samfund bestående af folkefæller. For at skabe et sådant samfund af "Volksgenossen" krævede det imidlertid en homogen befolkning befriet for indre fjender. Det betød, at såkaldte "Volksfremde" og "Gemeinschaftsfremde", det vil sige "folkefremmede" og "fællesskabsfremmede", skulle bekæmpes. Nazisterne opfattede desuden folkefællesskabet som en krop. Sygelige og "racemæssigt mindreværdige" elementer, heriblandt handicappede og jøder, skulle derfor udgrænses af fællesskabet, som sygdomme skulle fjernes fra en krop.

Skabelsen af en national enhed i form af et folkefællesskab var et af nazisternes centrale

Billede 3.4: Illustration fra undervisningsmateriale, 1938

- Denne planche stammer fra *Erblehre und Rassenkunde in bildlicher Darstellung* (Arvelighedslære og rasekundskab i billeder) med tekst af Alfred Vogel og illustrationer af Eberhard Brauchle. Værket udkom i 1938 og indeholdt i alt 59 farvelagte billeder og tabeller til undervisningsbrug i grundskolen. Planchen bærer titlen (i dansk oversættelse): "Udryddelse af det syge og svage i naturen". Under de to billeder står et citat af en læge, dr. Groß: "Den, der ikke kan klare tilværelsens udfordringer, går til grunde."

mål. Et andet var styrkelsen af Tysklands internationale position, der var en forudsætning for, at Tyskland kunne ekspandere og erobre "livsrum" for den tyske befolkning. Ifølge den tyske historiker Peter Longerich skal de to mål ses i sammenhæng: Folkefællesskabet skulle demonstrere styrke udadtil og bane vejen for den udenrigspolitiske ekspansion, mens den udenrigspolitiske ekspansion skulle bekræfte og styrke folkefællesskabet indadtil. I det følgende koncentrerer vi os om, hvordan folkefællesskabet blev etableret i Tyskland, mens den nazistiske udenrigspolitik og ekspansion behandles i kapitel 4.

Arbejdsliv og fritid

I forsøget på at skabe et folkefællesskab blev det tyske samfund nazificeret. Som vi har set, besad det nazistiske styre allerede ved magtovertagelsen en række velegnede redskaber til at kontrollere befolkningen i form af

- Forlægget for denne plakat fra 1935 var efter alt at dømme et fotografi af en tysk familie. Teksten lyder: "Et folk hjælper sig selv!" Ifølge den nazistiske partiledelse burde ethvert tysk ægtepar få mindst fire børn. Den ældste søn på plakaten bærer en uniform fra ungdomsorganisationen Hitler-Jugend.